

KONCEPT RAZVOJA I (ZLO)UPOTREBA METAFORE: OD TERETA BELOG ČOVEKA DO CILJEVA ODRŽIVOG RAZVOJA

Jelena Vićentić
Fakultet političkih nauka
Beograd

SAŽETAK

Tekst preispituje koncept razvoja kao neologizam, neiskustvenu i nestabilnu pretpostavku i prati poreklo savremenog poimanja razvoja od procesa transfera iz domena biologije u sferu društva. Kroz transformaciju metafore u samostalan označitelj u domenu društvenih nauka, do tranzitiviranja pojma pod uticajem prosvetiteljstva, 'razvoj' u XX veku zadobija mitske razmere i religijske odlike. Mit o razvoju, vezan za diskurzivne konstrukcije međunarodne zajednice, modernosti i neminovnosti progressa, određen je svojom svrhom, a ne sadržajem: legitimise hijerarhijski poredak i intervenciju. Iako sveden na oksimoron lišen smisla, 'održivi razvoj' opstaje kao ideološki koristan i prilagodljiv iz kontesta u kontekst.

KLJUČNE REČI: razvoj, mit o razvoju, kolonijalizam, humanitarstvo, socijalni evolucionizam, postrazvojna teorija

1. UVOD

„Koncepti koji obuhvataju pređašnja stanja, odnose i procese za istoričara koji ih primenjuje postaju formalne kategorije koje su preduslov mogućih istorija. Samo koncepti koji polažu pravo na istrajnost, ponovljenu upotrebljivost i empirijsku ostvarivost – koncepti sa strukturnim sadržajem – sada otvaraju put nekada 'stvarnoj' istoriji da postane moguća.”

Rajnhart Kozelek

„Ako je razvoj samo korisna reč koja sumira vrle ljudske težnje, možemo odmah da zaključimo da ne postoji nigde i verovatno nikada i neće.”

Žilber Rist

Koncept razvoja, neodvojivi deo naše svakodnevice i neosporno predmet akademskog, medijskog ili političkog diskursa, izvesno je – i sasvim zdravorazumski – viđen kao koncept isključivo pozitivnog sadržaja. U javnoj sferi, pored toga što je sveprisutan, neodvojiv je od pojmova rasta, progressa, civilizacije, modernosti, ali i filantropije, liberalnih i humanitarnih normi i vrednosti. U sledećem koraku se javljaju i asocijacije dekolonizacije, demokratizacije i globalizacije. Termini poput *razvijenosti* i *nerazvijenosti*, *razvojne pomoći*, *zemlje u razvoju* ili *održivog razvoja* svedoče o produktivnosti koncepta, a sam programski korpus iza pojma razvoja je danas u lingvističkom smislu postao čak previše zahtevan.¹ Pored osvedočene produktivnosti, potrebno je uveriti se da li zadovoljava stroge kriterijume održivosti, upotrebljivosti i empirijske ostvarivosti pomenute u uvodnom citatu, kako bismo sagledali istorijski sadržaj pojma. Kozelek društvene i političke koncepte deli na tri kategorije: tradicionalne, koji poseduju svojevrsnu izdržljivost i trajnost; koncepte radikalno izmenjene tako da otkrivanje njihovog prvobitnog sadržaja zahteva istorijsku rekonstrukciju; neologizme koji odražavaju novu društvenu realnost (Koselleck 2004).² Kako se kasnije dopunjava, moderni koncepti i nisu koncepti već su pretpostavke (*preconceptions*), „nestabilne u odnosu prema prošlosti”, jer nisu zasnovane na iskustvu. Njihova sadržina je obrnuto proporcionalna iskustvu, iz razloga koji izlaze iz domena lingvistike. „Sve kompleksnije interakcije modernog doba... postaju sve manje pristupačne direktnom ličnom iskustvu. Ovo stanje stvari ima semantičke posledice; ... Koncepti neizostavno postaju apstraktniji, najednom uopšteniji i manje deskriptivni nego ikada ranije.” (Richter, Lehmann 1996) Moderni koncepti, uključujući i razvoj, moraju se sagledati u svetlu temporalizacije (*Verzeitlichkeit*).

Neki autori ističu da razvoj predstavlja jedan od tri metanarativa našeg vremena, naporedo sa modernizacijom i industrijalizacijom, dok ga drugi izjednačavaju s ideologijom i smatraju uslovljenom manifestacijom političkih težnji ili nusproduktom političkih procesa (Frank 1966; Pieterse 2010; Veltmeyer 2005). Frank tako negira bilo kakvu specifičnu vrednost razvoja, smatrajući da su razvoj i nerazvijenost dva lica istog fenomena – kapitalizma. U nerazvijenosti nema ničega tradicionalnog ili 'prvobitnog', a 'zaostale' institucije nerazvijenosti su u jednakoj meri kao i 'moderne institucije napretka' proizvod istog istorijskog procesa kapitalizma. Veltmejer smatra da je koncept razvoja zastareo, a da ga je kao nova forma imperi-

1 U pitanju je, ipak, lingvistička produktivnost na engleskom jeziku ili 'terminološka evolucija' koja frekventnim izbacivanjem novih termina prevazilazi mogućnosti adekvatnog prevođenja na druge indoevropske jezike Zapadne Evrope. Nameće se pitanje u kojoj meri je prenos lingvističko-semantičkog sadržaja moguć na jezike prostora koji predstavljaju poprište 'razvoja' (Russel-Bitting 2000).

2 Uz mogućnost da određeni koncepti nadilaze kategorije ili prelaze iz jedne u drugu.

jalizma zamenio koncept globalizacije. Vilson smatra da je ideja razvoja istorijski i konceptualno neodvojiva kako od prosvetiteljstva tako i od kolonijalnog poimanja 'rase'. Koncept kontinuiranog progressa zasnovan je na binarnoj postavci inertnih i regresivnih društava, s jedne, i 'poverenika progressa' odgovornim za civilizatorsku misiju, s druge strane (Wilson 2011). Utoliko je značajnije vratiti se u period kulturnog zaokreta u XVIII veku radi jasnijeg sagledavanja korena modernog koncepta razvoja. Većina autora istorijat razvoja započinje u eri prosvetiteljstva, ali za potrebe ovoga rada osvrnućemo se na raniji period i proces prenošenja pojmova razvoja i rasta inherentnih biologiji u sferu društva, kao i transformacije metafore u samostalan označitelj u domenu društvenih nauka. Ovo konceptualno 'izviđanje' završićemo kratkim pregledom religijskih ili mitskih kvaliteta pojma razvoja, kao i predlozima za njegovo jasnije određenje.

U odsustvu obuhvatne i prihvaćene definicije razvoja, a tek kao orijentir za dalju analizu iskoristićemo (zvanično prihvaćenu) tautologiju kojom se pojam razvoja i prava na razvoj određuje u formalnom smislu: „Pravo na razvoj je neotuđivo ljudsko pravo čijim dejstvom svako ljudsko biće i svi narodi imaju pravo da učestvuju, doprinose, uživaju ekonomski, društveni, kulturni i politički razvoj, u kome sva ljudska prava i fundamentalne slobode mogu u potpunosti biti ostvarena”³

2. RAZVOJ KAO METAFORA

Metaforičko mišljenje, „naše sredstvo za sprovođenje direktnog stapanja dva odvojena prostora iskustva u jednu prosvetljujuću, ikoničnu, obuhvatnu sliku”, mada lišeno naučnog metoda, prisutno je i neodvojivo od jezika, umetnosti, nauke. Kako Nisbet ističe, metafore mogu da budu trajne i snažne: na primeru shvatanja revolucionarnih zaokreta u ljudskom mišljenju ukazuje da se radi o „mutacionoj zameni u određenim kritičnim tačkama istorije, jedne fundamentalne metafore drugom” (Nisbet 1969). Zamka, međutim, leži u iskušenju da se na metafori zasnuju naučne postavke, da se „atributi analogije greškom uzmu za attribute stvarnosti”.

Neosporno je da metafora može da poprimi dimenzije društvenog i političkog koncepta.⁴ Nisbet napominje da je metafora rasta ili razvoja jedna od najstarijih u zapadnoj misli. Od Heraklita nadalje zapadna misao primenjuje analogiju razvoja biološkog organizma i društvenih promena.

3 Declaration on the Right to Development, Resolution 41/128 UN General Assembly, 4.12.1986. Preuzeto iz Rist, "The History of Development", 2010.

4 Kozelek za primer navodi metaforu *prosvetiteljstva* (*Aufklärung*, izvorna značenja u nemačkom *razvedranje* i *izviđanje*), koja tako do kraja XVIII veka postaje filozofski koncept da bi kasnije označavao čitavu eru. Reinhart Koselleck, *A Response to Comments on Geschichtliche Grundbegriffe* (Richter and Lehmann 1996: 60).

Promene u društvu se po datoj analogiji tumače kao proces koji ima svoj određeni tok: svoj smer, predvidivost razvoja (smena razvojnih faza po određenom redosledu), zbirni kvalitet rasta (ono što je vidljivo predstavlja kumulativni rezultat prethodnog života i trajanja) i ireverzibilnost praćenu nepobitnom svrhom razvoja. Kod Grka društveni razvoj, kao i životni ciklus organizma, odlikuju faze rođenja – nastanka, rasta, propadanja i smrti – nestanka.

Sa iskorakom u hrišćansku epohu dolazi do promene u koncepciji promene i razvoja (Nisbet 1969). Za razliku od starogrčke ili rimske ciklične doktrine razvoja, koja podrazumeva rađanje i smrt, nastanak i propast, rast i propadanje, uspon i pad, hrišćanska doktrina metaforu postanka i kraja preuzima – rođenje, raspeće, uskrsnuće – ali bez cikličnosti. Metafora i analogija su iste, ali je razvoj sada linearan i kreće se putanjom istorije naroda kao razvojnih faza čovečanstva sve dok se ne dostigne krajnja tačka: nestanak sveta. Još jedna ideja „duboka i opasna” kroz hrišćansku doktrinu pronalazi svoje mesto, nadovezujući se na raniju kumulativnost istorije: ideja o istorijskoj neophodnosti. U Avgustinovo vreme neophodnošću rukovodi Božja volja, providenje, a u jednakoj meri kasnije u sekularizovanoj formi neophodnost je uzrokovana ili pokrenuta dijalektikom ili manifestom sudbine. Od ovoga trenutka do veka prosvetiteljstva, ali i do današnjih dana, proteže se shvatanje jedinstvenog i jednosmernog čovečanstva sa jedinstvenom i neizbežnom matricom razvoja u čijim okvirima pojedinačne narodne ili nacionalne istorije prolaze fiksirane razvojne stadijume. Matrica razvoja istovremeno predstavlja prirodni poredak i istorijsku neophodnost.

Zanimljivo je da još pedesetih godina dvadesetog veka Levi-Stros u raspravi „Rasa i istorija” objašnjava odsustvo istorijske nužnosti i krhkost pretpostavke o evoluciji prenete u domen kultura. Pravi osvrt na pojave u istoriji čoveka do tada shvaćene kao sukcesivne koje se smenjuju po principima evolucije i progressa. Kako Levi-Stros ističe, evolucija se čini teško osporivom, a progres čovečanstva očiglednim. Međutim, postavljanje evolucijskog niza, postavljanje koraka progressa u kontinuiranu, linearnu seriju nije izvodljivo, dok su naučni pokušaji da se to učini pojednostavljeni. Razvoj nije ništa do konstrukcija, jer ne postoji kao univerzalan niz bioloških evolucionih sekvenci. Ipak, u trenutku kada se učini da Levi-Stros konačno pravi iskorak iz biologije i raskid sa metaforom razvoja, on pribеžište nalazi u genetici: „Progres (ako je taj termin još uvek pogodan za označavanje realnosti veoma različite od one na koju se prvo primenjivao) nije ni nužan, ni kontinuiran – on se odvija u pomacima, u skokovima ili, kao što bi rekli biolozi, mutacijama”. (Levi-Stros 2011)

3. TERET BELOGA ČOVEKA

„Što se civilizacija više bude širila zemljom, više će nestajati ratovi i osvajanja, kao i ropstvo i beda.”

Kondorse

„Sudbina čoveka leži na Jugu. Došao je trenutak kada Evropa treba da uvidi da je Afrika uz nju... U XIX veku je beli čovek od crnca napravio čoveka; u XX veku Evropa će od Afrike napraviti svet. Osmisliti novu Afriku, učiniti staru Afriku prijemčivom za civilizaciju – to je problem. A Evropa će ga rešiti.”

Viktor Igo

U duhu prosvetiteljstva pojavljuje se pojam civilizacije kao procesa oplemenjivanja, uljudživanja, prihvatanja dostignuća napretka. Civilizaciji je inherentno znanje, naučno dostignuće, tehnologija, umetnost, a suprotstavljeno varvarstvo; alternativa nema, a put ka civilizaciji je neumitan, jednostran, pa je tako civilizacijska razvojna misija pravo i obaveza prosvetćenog čoveka, pomoć nerazvijenima da se preskoči ili ubrza nekoliko koraka evolucijsko-razvojnog procesa. Osvajanje se preinačuje u *mission civilisatrice*, izrabljivanje u pomoć u razvoju. Kao najistaknutiji zagovornici civilizacijske misije Bifon i Kondorse pozivaju belog čoveka na odgovornost: prema Bifonu, beli čovek kao najsavršenija, iskvarena tvorevina prirode ima obavezu da usmerava evoluciju sveta. Kondorse proklamuje da Evropa mora da pomogne „u širenju istina” koje će dovesti do sreće u kolonijama, kao i da je ovim prostorima (kolonija) „potrebna samo naša pomoć da postanu civilizovani... naši prijatelji i učenici” (preuzeto iz Rist 2008).

U ovom razdoblju – XVIII vek – pojavljuju se i prvi nagoveštaji humanitarnog narativa, samilosti i brige kao moralnog imperativa za preduzimanje mera za ublažavanje tuđe i uglavnom telesne patnje (Fassin 2012; Laqueur 1989). Humanitarni narativ i tzv. *efekat realnosti* kao literarna tehnika (ali i tehnika mobilizacije javnosti) proizlaze iz zajedničkih korena romana, kliničkog izveštaja ili zapisnika sa autopsije, kao i ranih socijalnih istraživanja (Hunt 2008; Laqueur 1989). Već u ovom razdoblju, zajedno sa idejama ljudskih prava, sazrevaju i osnovna oruđa humanitarnog narativa *svedočenje* o patnji, *fokus na fizičko telo*, smrti/ili pretrpljeni bol i patnju i *instant* akcija kao momentalno rešenje. U prvom trenutku se humanitarstvo odnosi prema sirotima koji su ogrezli u „kugu, prljavštinu, trulež” u kontekstima ranih industrijalizovanih gradova, a krajem XVIII veka zabeležen je apel bogatima da na bolest gledaju iz ugla ličnog interesa: „Tajnim putevima [bolest] stiže i do najimućnijih i žestoko im se sveti zbog njihovog zanemarivanja ili neosetljivosti na ubogost koja ih okružuje... Tako je, čini

se, bezbednost bogatih konačno vezana za dobrobit sirotih” (John Ferriar 1792; citat preuzet iz Laqueur 1989).

Kontradiktornost fenomena kolonizacije posebno je upečatljiva u analizi podrške javnosti kolonizacijskom projektu Francuske. U određenom vremenskom periodu kampanja za popularizaciju kolonizacijskog projekta je kao ključni element za obraćanje naciji koristila materijalnu dobit. Javna podrška projektu bila je ograničena i stagnirala je. Od trenutka kada se kao primarna motivacija za kolonizaciju uzima razvojni projekat podrška se nesumnjivo povećava (Fassin 2012; Rist 2008). Čak i pripadnici abolicionističkog pokreta zdušno prihvataju kolonizaciju kao način da se reši problem ropstva, da se nekadašnji robovi pretvore u radnike. Niz zvaničnih strategija, dopisa, obraćanja u periodu s kraja XIX i početkom XX veka informišu francusku naciju da „više rase imaju prava i obaveze prema nižim rasama i sa njima moraju da dele dobrobiti nauke i progresa”, dok je za Francusku značajno da u kolonizaciji učestvuje jer „ukoliko se povuče u sebe i uzdrži od kolonizacije, druge nacije će to učiniti umesto nje, ali u ime manje plemenitih vrednosti i sa manje talenta”. Ili: „Kolonizacija je najuzvišenija funkcija društava koja su dostigla napredni stadijum civilizacije... Jedan je od najkompleksnijih i najdelikatnijih fenomena socijalne fiziologije... Zasluga je naroda kolonizatora da mlado društvo koje iznedri postavi u najpovoljnije uslove za razvoj njegovih prirodnih svojstava; da mu utaba stazu bez gušenja njegove inicijative; da mu da sredstva i oruđa neophodna i korisna za rast”.⁵

Socijalni evolucionizam, odgovornost i pravo Zapada na intervenciju se tako ustoličuju u drugoj polovini devetnaestog i početkom dvadesetog veka.⁶ Evolucija je izjednačena s razvojem, uspostavljeno je hijerarhijsko ustrojstvo od 'divljaka' do 'civilizovanog čoveka'. Ovim poduhvatom se, kako Rist ističe, Evropa lišila sopstvene istorije i kulture, zamenila ih svojevrsnom matricom mita o razvoju, a jednovremeno je sa novog talasa kolonizacije uklonila stigmatu predstavljajući je kao čin univerzalne ljudske solidarnosti i milosrđa. Ipak, proces razvoja je netranzitiv, neminov, neumoljiv, istorijski i evolucijski uslovljen.

Kako Todorov navodi, i pored arbitrarnih određenja civilizacije i varvarstva doživljaj neophodnosti razvoja i napretka predstavlja apsolutno opravdanje za razvojnu ili civilizacijsku intervenciju. „Evropska civilizacija se širi i osvaja sve više prostora zahvaljujući svojoj materijalnoj snazi, ako ne

5 Paul Leroy-Beaulieu, *De la colonisation chez les peuples modernes, 1874*, preuzeto iz Rist 2010.

6 Rist ipak oseća obavezu da razreši Darvina odgovornosti za socijalni evolucionizam. I pored toga što je poznato da je Darwin bio pod uticajem Maltusovih teorija, Herbert Spenser je taj koji je prvi, 1852. godine objavio studiju o razvoju socijalnih organizama po istoj matrici, od najniže do najsavršenije forme, kao kada su u pitanju biološki organizmi.

i svojoj moralnoj strani. Priznajemo, takođe, da ima naroda divljih i varvarskih, kod kojih se vrše jezive surovosti, užasi. Civilizacija ima prava da se bori protiv varvarstva.”⁷

Razvoj koncipiran na način na koji ga i sada shvatamo, u osnovnim crtama u kojima je danas prisutan u javnoj sferi, utemeljen je na premisama postavljenim u doba prosvetiteljstva. Shvatanja ekonomskog rasta kao predušlova za razvoj, zanemarivanje protivrečnosti zahteva za rastom kombinovanim sa neminovnim (istorijom i evolucijom prizvanim) razvojem, a nauštrb ograničenosti resursa i neodrživosti rasta, dovodi nas do logičkog sučeljavanja istorizma i materijalizma ovog zahteva sa oportunističkim elementom pretpostavke rasta. Ovo nas dovodi i do percepcije razvoja kao svojevrsnog 'predskazanja budućnosti', projekcije pomenute osiromašene i pojednostavljene matrice evropske istorije i kulture na ostatak sveta ili partikularnog univerzalizma (koji Latur naziva i arogantnim univerzalizmom; Latour 1991). O elementima koji izlaze iz domena logike i sežu u sferu mitskog ili religioznog biće više reći u petom odeljku eseja.

4. XX VEK – RADIKALNI ZAOKRET?

„Razvoj je polje u fluksu, sa munjevitim promenama i prometom alternativa. Upravo usled iskušenja krize, razvoj je visokoenergetsko polje.”

Jan Nederfejn Piterse

„Ljude treba navesti da misle da se sve menja, kako bi sve ostalo upravo onako kako je i bilo.”

Žilber Rist

Sa pojavom Društva naroda razvoj se stavlja u domen međunarodne organizacije sa ovlašćenjem da vrši procenu stepena razvoja kolonija ili nekadašnjih okupiranih teritorija, kao i adekvatnih mera za njegov podsticaj (poveravanje mandata). Prva tri stava Člana 22 Pakta Društva naroda tako objavljuju:

1. *Prema onim kolonijama i teritorijama koje su za posledicu proteklog rata prestale da budu pod vlašću Države koja je njim ranije upravljala, a naseljene su ljudima koji još uvek nisu sposobni da samostalno stoje u zahtevnim uslovima modernog sveta, treba primeniti principe da dobrobit i razvoj ovakvih naroda formiraju sveto poverenje*

⁷ Pol Dume (Doumer, 1857–1932), guverner u Indokini, a kasnije i predsednik Republike na naučnom skupu „Civilizacija, reč i ideja”, održanom u Parizu 1929. godine. Preuzeto iz Todorov 2014.

civilizacije i da su garancije za sprovođenje tog poverenja otelotvorene u ovom Paktu.

2. *Najbolji metod za ostvarivanje ovoga principa u praksi je da se tutorstvo nad ovakvim narodima poveri naprednijim narodima koji usled svojih resursa, iskustva ili geografskog položaja najbolje mogu preuzeti na sebe ovu odgovornost, a voljni su da je prihvate, i da se tutorstvo treba sprovesti sa njima kao Mandatarima u ime Društva.*
3. *Karakter mandata se mora razlikovati prema stadijumu razvoja naroda, geografskom položaju teritorije, njenim ekonomskim uslovima i drugim sličnim okolnostima.*⁸

Po prvi put u službeni jezik ulaze pojmovi stadijuma razvoja, kao i ozvaničavanje legitimiteta međunarodne organizacije u proceni stadijuma razvoja, sposobnosti za samostalnost i razvoj, kao i poveravanja tutorstva za dalje usmeravanje procesa razvoja. U skladu sa prethodno pojašnjenim tekovinama Prosvetiteljstva i socijalnog evolucionizma, razvoj je i dalje percipiran, a sada i u međunarodnom pravnom dokumentu ozvaničen kao evolutivni proces koji se sastoji od kontinuiranih i nezaobilaznih stadijuma, od kojih civilizacija figurira kao najviši. Nije zanemarljivo ni legitimisanje prava 'najrazvijenijim' i 'najiskusnijim' na tutorstvo nad 'nesposobnima': razvoj je sada viđen kao sredstvo kojim zaslužni uvode red u progres (Wilson 2011). Zanimljivo je da nešto kasnije Društvo naroda ustanovljava i službu tehničke pomoći (kako Rist naglašava, preteču UNDP) za pružanje razvojne podrške državama koje nisu u sklopu mandatnog sistema, pa je tako Kina prvi primalac ovakve vrste podrške.

U sledećem koraku, sa uspostavljanjem Organizacije ujedinjenih nacija, a u kontekstu sveta u podeli pojavljuje se 'novi' koncept razvoja. Povelja UN u Članu 55 u kontekstu međunarodne ekonomske i socijalne saradnje, a uz uvodni stav koji se odnosi na jednaka prava i pravo na samoopredeljenje naglašava promociju uslova ekonomskog i socijalnog napretka i razvoja kao zadatka UN-a, nadovezujući razvoj na sferu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i obrazovnu i kulturnu saradnju. Član 73, u duhu Pakta Društva naroda, nastavlja tradiciju pozivanja na 'sveto poverenje'⁹ u kontekstu obaveze unapređenja blagostanja lokalnog stanovništva prilikom upravljanja nesamoupravnim teritorijama.

Prema većini autora, međutim, Trumanov inauguracioni govor predstavlja uvod u *Eru razvoja* (*Development Age*, Sachs 2010). Truman poziva na „odvažni novi program koji će dobrobiti naših naučnih otkrića i industrijskog progressa učiniti dostupnim radi napredovanja i rasta nedovoljno

8 Tekst Pakta dostupan na stranici The Covenant of the League of Nations (Including amendments adopted December 1924), The Avalon Project, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

9 U zvaničnom prevodu Povelje UN na srpski jezik 'sveta dužnost'.

razvijenih oblasti". Program podrazumeva pomoć 'slobodnim' narodima sveta uz poziv na zajednički poduhvat kroz UN za postizanje 'mira, obilja i slobode', program razvoja u kome nema mesta za 'stari imperijalizam'. Ovim se u diskursu razvoja još jednom potvrđuje legitimitet međunarodne organizacije, ovaj put Ujedinjenih nacija, kao kanala za koordiniranje i distribuciju pomoći za razvoj; potvrđuje se istorijska neminovnost odsustva razvijenosti određenih oblasti. Istovremeno se uvodi određeni broj lingvističkih i konceptualnih novina čija proliferacija se nastavlja u službenoj upotrebi međunarodnih organizacija i država: konceptualno se dovode u neraskidivu vezu *demokratija i razvoj*; borba protiv *ugnjjetavanja, ljudska prava i razvoj*. Pojam, a i sam vokabular koji se odnosi na razvoj se tranzitiviraju – za razliku od predestiniranog i socijalnom evolucijom uslovljenog razvoja proisteklog iz prosvetiteljstva, razvoj postaje predmet ljudskog delovanja, promenljiva kategorija na koju se može uticati. Kako Rist ističe, po prvi put u istoriji se razvoj stavlja u tu perspektivu da jedan akter (država, organizacija) može da *razvija* drugog (državu). U isto vreme, već *Point four* u kontekst razvoja uvodi protivrečnosti karakteristične za današnje poimanje razvoja, spaja nespojivo: nesebičnu solidarnost i saradnju među državama radi opšte dobrobiti čovečanstva sa kapitalnim investicijama i promocijom slobodnog tržišta po svaku cenu; oslobođenje naroda, borbu protiv starog imperijalizma i eksploatacije radi stranog profita naporedo sa širenjem američke trgovine.¹⁰ Ipak sam program nije imao nikakvog konkretnog sadržaja i u decenijama koje su usledile, praktične akcije koje su ulazile u program međunarodnog razvoja uglavnom su zavisile od trenutka i okolnosti.

Formiranje Razvojnog programa UN (UNDP) ne predstavlja prekretnicu u ovom procesu. Mali broj fenomena (kao što je *uđama* u Tanzaniji) i inicijativa koje su za cilj imale interpretaciju pojma razvoja u kontekstu i od strane zemalja 'u razvoju' daju nešto kulturno primerenije definicije kao što je: *Razvoj je proces koji omogućuje ljudskim bićima da ostvare svoj potencijal, izgrade samopouzdanje i žive dostojanstvenim i ispunjenim životom. To je proces koji ljude oslobađa straha od nedaće i eksploatacije... Osnova nacionalnog razvoja mora da bude u sopstvenim resursima, ljudskim i materijalnim, iskorišćenim u potpunosti za ispunjenje sopstvenih potreba. Razvoj mora da bude napor koji preduzimaju ljudi za ljude. Pravi razvoj mora da bude fokusiran na ljude (People-centered development, South Commission Report, 1990).* Ipak, nemaju jačeg odjeka. U odgovor na zahteve inkluzivnog i participativnog razvoja UNDP pokreće proizvodnju godišnjeg izveštaja *Human Development Report*, koji razrađuje

¹⁰ Truman's Inaugural Address, January 20, 1949, dostupno na stranici Harry S. Truman Library and Museum, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/50yr_archive/inagural20jan1949.htm

koncept humanog razvoja (*Humani razvoj je proces uvećavanja ljudskih izbora*. Human Development Report, 1990). Pored pokušaja da se oslabljenom pojmu vrati nešto kredibiliteta (o čemu će više reći biti kasnije u tekstu), ovo je i pokušaj da se stvori privid uključivanja konceptualnih sadržaja kreiranih kroz rad Komisije Juga i slične inicijative.

UNDP dolazi sa još jednom inovacijom, zamenom GDP novim načinom merenja – indikatorom humanog razvoja (*human development indicator*, HDI), koji bolje oslikava 'razvojni učinak' tako što, pored prihoda, uključuje i faktore životnog veka, obrazovanja i ljudskih sloboda. Naizgled novi kriterijumi razvoja drastično menjaju sliku razvoja i rangiranje država na novoformiranim lestvicama. Teorija o sposobnostima (*capabilities*) Amartje Sena kao ishodište za novo shvatanje i kvantifikaciju razvoja težište stavlja na individualnu slobodu kao društvenu obavezu, kvalitet života i pojedinca kao 'agenta promene'. Razvoj se, dakle, postiže uklanjanjem nesloboda koje ljude lišavaju izbora, a uloga institucija je da slobode, međusobno povezane i uslovljene, podstaknu i garantuju (Sen 2000). Nusbaum nastavlja da usmerava pristup ljudskog razvoja i sposobnosti u pravcu teorije društvene pravde, pa tako definiše deset centralnih ljudskih sposobnosti (*threshold*) koje proističu iz ljudskog dostojanstva kao fundamentalne vrednosti koje politički poredak mora da obezbedi: život, telesno zdravlje, telesni integritet, čula, mašta i misao, osećanja, praktični razum, pripadnost, druge vrste, igra i kontrola nad sopstvenom sredinom¹¹. Sposobnosti su svojstva pojedinca kombinovana sa mogućnostima kreiranim u društvenom, političkom i ekonomskom kontekstu i samim tim ljudski razvoj zahteva akciju vlada i mere javnih politika. Konačno, zaključuje da su sve države sveta države u razvoju: evidentno nijedna nije pojedincima obezbedila jednak kvalitet života i minimalnu pravdu (Nussbaum 2011).

Ipak, 'tiranija' GDP se nastavlja, i dalje je osnova obračuna, dok se merljivost učinka razvojne pomoći ne čini nimalo efikasnijom. Ponuđenim alatima se nacionalne ekonomije 'primalaca razvoja' samo čine otvorenijim za disekciju sopstvenih ekonomija radi boljeg argumentovanja neophodnosti privatizacija, strukturalnih prilagođavanja i redukcija javnog sektora (Sachs 2010).

XXI vek ne nudi značajnije inovacije, sem što rečnik razvoja doživljava diversifikaciju, a diskurs blagu reorijentaciju uvođenjem pojmova smanjenje siromaštva (*poverty reduction*), premošćivanje rascepa (*bridging the gap*), globalna nejednakost (*global inequality*), kojoj se pritom učitava prirodno stanje datosti, pa se protiv nje ne bori već se njome bavi, prevazilazi se. Ulazak u novi milenijum je obeležen postavljenjem Milenijumskih razvojnih ciljeva (*Millenium Development Goals*, MDGs) od strane UN, a

11 Nusbaum ih smatra minimalnim i univerzalno primenljivim, ali otvorenim za demokratsko razmatranje.

uz doprinose Svetske banke, Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj i Međunarodnog monetarnog fonda. Lista uključuje osam glavnih ciljeva (od kojih svaki i nekolicinu potciljeva i bliže određenih stremljenja) gde svoje mesto nalaze iskorenjivanje siromaštva i gladi, univerzalno osnovno obrazovanje, jednakost polova, smanjenje smrtnosti dece, poboljšanje materinskog zdravlja, borba protiv HIV i malarije, ekološka održivost i globalno partnerstvo za razvoj. Predviđeni rok za ispunjenje ciljeva je 2015. godina. Nakon isteka predviđenog roka, UN objavljuje zvanične podatke prema kojima je ostvaren značajan pomak, ali je uspeh u ispunjavanju ciljeva neujednačen.¹² Prema analizama stručnjaka, i pored značajnih ulaganja, programskih aktivnosti, spuštanja strategija u sklopu MDG na nivo nacionalnih država, efekti su minimalni, a ciljevi nisu ostvareni. Kritike postoje i povodom odsustva predstavnika ugroženih zajednica u konsultativnom procesu, kao i orijentacije ciljeva Sever–Jug. Da li je neispunjenje milenijumskih razvojnih ciljeva dovelo do kraha nama poznatog koncepta razvoja ili do potresa i drastične promene u razvojnoj programskoj sferi? Naprotiv, UN su objavile nastavak rada na postmilenijumskoj agendi (Agenda 2030) i 2016. godine lansirale rad na Održivim ciljevima razvoja (*Sustainable Development Goals*, SDGs)¹³.

Za potrebe ovoga rada nije neophodno detaljno predstaviti formiranje međunarodnih institucija u sklopu Organizacije ujedinjenih nacija, praćeno osnivanjem agencija na nacionalnom nivou, poput *US Agency for International Development* (USAID), *Department for International Development* (DfID), *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit* (GIZ), *Norwegian Agency for Development Cooperation* (NORAD), *Swedish International Development Cooperation Agency* (SIDA), *Agence française de développement* (AFD), koje u svom mandatu imaju razvoj – u tranzitivnom smislu. (Zlo)upotreba razvoja u periodu Hladnog rata, iako zanimljiva tema, ne ulazi u tematski okvir ovoga rada. Neophodno je pomenuti, međutim, da koncept razvoja nakon perioda intenzivne proliferacije i institucionalizacije doživljava i izuzetnu prijemčivost od strane akademskih zajednica prvenstveno zemalja 'Prvog' sveta: u SAD, Velikoj Britaniji ili ostalim državama Zapadne Evrope nebrojeni univerziteti nude kurseve 'studija razvoja'; stotine ili čak hiljade naučnih časopisa bavi se razvojem u širem smislu. Zahvaljujući postojećoj obrazovnoj infrastrukturi, kao i

¹² Zvanična stranica <http://www.un.org/millenniumgoals/>

¹³ Neki autori, međutim, smatraju da prelazak na 'održivi razvoj' kao novi dominantni narativ sadrži dve značajne komponente: raskid sa idealom 'razvoja za sve' i pomirenje sa idejom nejednakosti. Otud i frekventnija upotreba termina 'smanjenje siromaštva' (trajna nejednakost Juga i Severa je neophodna radi održivosti *status quo*, tj. pozicije blagostanja Severa) i izdržljivost (*resilience*) kao prilagođavanje i preživljavanje Juga bez bezbednosnih rizika po Sever. (Duffield 2005; Wilson 2017)

adaptacijom određenog broja zemalja 'u razvoju' (Uganda, Kambodža, zemlje Balkana) u svojevrsna isturena odeljenja za dodatnu obuku studenata razvoja, svet je dobio na hiljade novih eksperata za razvoj – uglavnom filantropski nastrojenih pripadnika 'Prvog' sveta. Ipak, čini se da je koncept razvoja tokom proteklih sedam decenija samo izgubio na jasnoći i sadržaju.

5. RAZVOJ KAO VEROVANJE, MIT ILI *BUZZWORD*

„Svi koncepti imaju dva aspekta. S jedne strane ukazuju na nešto njima eksterno, na kontekst u kome se koriste. S druge strane, ova je stvarnost doživljena u sklopu kategorija koje proizvodi jezik.

Stoga su koncepti istovremeno i indikatori i faktori političkog i društvenog života. Metaforički rečeno, koncepti su kao zglobovi koji povezuju jezik sa ekstralingvističkim svetom.”

R. Kozelek

Politički mit, kao „kontinuirani rad koji je odgovor na neprekidno promenljive potrebe za značenjem”, ne zavisi od sadržaja narativa niti polaže pravo na istinu. Nastaje u procesu transformacije narativa 'estetskim prevodnjem', vezivanjem slikovnih asocijacija, simbola i amblema koji navode na dati narativ (Bottici, preuzeto iz Kaczmarska 2016). Mit razvoja je neraskidivo vezan za diskurzivnu konstrukciju međunarodne zajednice i u toj perspektivi kreira očekivanja i legitimiše intervenciju od strane država nad i u državama. Ima uticaj na kolektivnu imaginaciju konstrukcijom uspešne verzije stvarnosti (Kaczmarska 2016). Već pomenuto odsustvo definicije i stav opisan u prethodnom odeljku 'niko ne zna o čemu se radi, ali dopustimo da akcije definišu nameru' u kolektivnoj svesti ostaju zanemareni, ne alarmiraju, jer je sveprisutnost slikovnih asocijacija – amblema institucija i organizacija, logoa nevladinih organizacija, UNDP, UNICEF, nacionalne ili lokalne direkcije za razvoj, radne grupe za smanjenje siromaštva... doprinose vizualizaciji mita. Vizualizacija tako kreira iluziju opipljivosti postojanja razvoja u realnom prostoru i vremenu, ali i zamenjuje konceptualnu jasnoću.

Polaganje prava na racionalnost i sekularnost modernog zapadnog društva, Rist primećuje, manifestacija je zapadne arogancije. „Neophodno je odbaciti veliku podelu između tradicije i modernosti jer i sama modernost leži unutar određene tradicije”. Razvoj u ovom društvenom poretku, međutim, predstavlja *društveno verovanje*, supstitut za religiju, u domenu iznad ideologija. Ovo potkrepljuje sledećim argumentima: dokazi o postojanju i delovanju razvoja ne postoje, čak nasuprot tome postoji obilje

primera i dokaza o odsustvu njegovog dejstva¹⁴, međutim, manjkavosti se, kao i u religijskom kontekstu, pripisuju pogrešnom tumačenju dogme ili opet pogrešnom i nedoktrinarnom sprovođenju.¹⁵ Vera toleriše kontradikciju, pa tako i verovanje u razvoj uprkos protivrečnostima i dokazima odoleva. U sklopu ovakve doktrine nije neobično postojanje 'prosvećenog' ili 'solidarnog samointeresa'. Oksimoron je sastavni deo narativa, pa je tako moguć, a sve za potrebe razvoja, i 'kapitalizam s ljudskim licem' koji nastupa nakon 'humanitarne intervencije'. Zdrav razum, čak i u odsustvu vere, nalaže da se sve iz domena razvoja prećutno odobrava i ne preispituje u javnosti: kako razvoj, tako i drugi koncepti kvazireligijskog kvaliteta kao što su ljudska prava. Eventualni 'nevernici' koji javno istupe nailaze na osudu. Kačmarska takođe napominje da mit u odnosu na narativ poseduje odvojen kvalitet, element vere, kao i da je zanimljiva otvorenost zapadne akademije da ideologije razmatra kao mitove, sve dok su u pitanju nezapadnjačke ideologije, ideologije 'drugih'. Mit sa svojom kohezivnom i podsticajnom snagom, moći da definiše i legitimiše svrhu, ima značajnu ulogu u oblikovanju kolektivnog identiteta (Kaczmarska 2016). Rist ističe sličnost vere u razvoj sa drevnim mitovima, ali naglašava da društvena verovanja nisu mit tih razmera, jer nema fundamentalnog narativa, postoje samo 'predlozi u vazduhu' (*floating propositions*), koji zavise od opskurnih autoriteta („stručnjaci kažu...“, „istraživanja su pokazala...“, „najnovije statistike...“), zvučnih naziva institucija i legitimiteta ostataka starih verovanja (Rist 2002, 2007). Reprodukuj se ponavljanjem, čemu pogoduje odsustvo alternativa, ne usled postojanja opšteg konsenzusa. Kako Rist zaključuje, verovanja su „rezerve značenja koje igraju istu ulogu kao bankarsko zlato u vreme kada je predstavljalo garanciju papirnog novca, a da niko nikada nije tražio da ga proverī“. Ovakvo viđenje razvoja kao sekularne religije modernog doba, moderne religije kao obaveznog ponašanja koje jača socijalnu koheziju praćeno prihvatanjem nepobitne istine prećutnim konsenzusom potkrepljuje i Dirkemova postavka o nepostojanju društva bez religije, koja je eminentno društvena pojava, dok „verske reprezentacije izražavaju kolektivne realnosti“ (Rist, 2007: 487).

Mit o razvoju i njegov religiozni sadržaj ističe i de Rivero i naglašava da u prilog ovoj tvrdnji izvesno govori činjenica da decenije iskustva razvoja sa očiglednim i apsolutnim izostankom rezultata ne utiču na održavanje vere i nade u razvoj: i dalje se zahteva „umanjenje razlika“ i očekuje oponašanje

14 Rist rado potkrepljuje svoja viđenja podacima međunarodnih organizacija: statistika UNDP-a pokazuje da je 40 godina razvojne pomoći omogućilo da se razlika – kada su u pitanju 20% najsiromašnijih i 20% najbogatijih – udvostruči.

15 „Kao što je i Hrišćanima poznato sve o brojnim zločinima počinjenim u ime njihove vere, a ipak nastavljaju da je se pridržavaju, tako i stručnjaci za razvoj sve češće uviđaju svoje greške, a ne preispituju svoje razloge zašto nastavljaju svoju službu.“ Rist 2010.

zapadnih kapitalističkih modela od strane siromašnih država. Upravo je proglašenje prava na razvoj od strane UN primer „religijske impregnacije sveta mitom o razvoju“: oponašanje potrošačkog mentaliteta Zapada, kao i sam pokušaj da stanovništvo sveta ostvari životni standard nalik industrijskim državama Zapada doveo bi do globalnog kolapsa (de Rivero 2010).¹⁶

U ovom kontekstu, a uz otvaranje pitanja *čiji razvoj* ili *razvoj za koga*, zanimljiva su viđenja francuskog antropologa Didije Fasena i norveškog istoričara Terje Tveta. Kroz temeljnu analizu istorijata humanitarstva i razvojne pomoći u svojim državama i zapažanje takozvanog *protokola saosećanja* (*compassion protocol*) u slučaju Francuske ili *režima dobrote* (*godhetsregimet*) u slučaju Norveške, primećuju neophodnost prisustva ideje razvoja i razvojne pomoći u javnom diskursu. Razvoj, kao apstrakcija, dobra volja usmerena na *druge*, neophodan je kao faktor potvrde nacionalne superiornosti. U slučaju Francuske, u pitanju je produženi milosrdni odnos kolonijalne metropole prema nejakim kolonijama, održanja iluzije solidarnosti i zasluženog bagostanja (Fassin 2012). Preduslov je za izgradnju i održanje nacionalnog identiteta: u norveškoj javnosti se bez ironije govori o 'norveškoj izuzetnosti', dok se Norveška naziva 'humanitarnom silom' (Tveit 2002, 2016). Kako bi se izbegla svest o neumitnoj ceni progressa – na štetu i uz izvesnu destrukciju prirode ili ljudi – narativ razvoja prigodno popunjava prazninu i umiruje savest privilegovanih. U svetu podeljenom tako da stanovnici država blagostanja „teško da mogu da dođu u kontakt sa siromašnima, stoga neguju iluziju da će njihove privilegovane životne okolnosti pre ili kasnije da se prošire na celo čovečanstvo“ (Rist, 2007: 489).

Odsustvo definicije se može (a često se to i čini) pripisati svojevrsnoj lingvističkoj ekonomiji: prigodno je u drugoj polovini XX veka došlo do smene termina *kolonizator* i *kolonija* terminima *razvijena zemlja* i *zemlja u razvoju*. Teorija modernizacije podrazumeva niz binarnih podela – moderno/tradicionalno, urbano/ruralno, progresivno/stagnantno – koje nadomešćuju rasnu dihotomiju (Wilson 2011). Manje je očigledna potrošnost termina *razvoj*, višegodišnje ili višedecenijske mantre, krilatice, *buzzword*-a, reči sa performativnom težinom. Rist ukazuje na potrebu da se konceptu vremenom doda težina i legitimitet, kao i da se na neki način izmire sve protivrečnosti koje pojam sadrži, pa se tako kreira (još jedan oksimoron) *održivi razvoj*, pa zatim *humani razvoj*, *endogeni razvoj* (razvoj ne može da bude održiv, već u ovom trenutku postojeće potrebe za resursima

16 Razvoj kao verska dogma i sentiment verolomstva čest su motiv među autorima koji kritički pišu o razvoju. „Obraćam se brojnoj publici dobronamernih vernika u moć Velikih zapadnih planova da pomognu siromašnima, a toliko bih i sam želeo da verujem. Često se osećam kao grešni ateista koji je nekako upao na sastanak konklave kardinala da izabere naslednika skoro svetoga Jovana Pavla II.“ (Easterly 2006: 2)

i energijom prevazilaze kapacitete planete; de Rivero 2010). Ovo se uklapa u još jednu definiciju mita kao narativa koji ne podrazumeva istinu niti laž, a određuje ga njihova svrha; kao kolaž koji objedinjuje intenzivne slike i emotivne sadržaje, istorijski je koncept lišen istoričnosti koji zahteva neprekidno održavanje i uključuje procese prenosa i ponavljanja, dorade i dopune novim, savremenijim elementima (Dany and Freistein 2016).

Vremenom međunarodna dokumentacija koja se odnosi na razvoj i razvojnu pomoć sve frekventnije koristi alternativnu terminologiju *saradnja* umesto *razvojna pomoć*. Kačmarska primećuje protivrečnost koja, s jedne strane, postoji u lingvističkoj evaluaciji i klasifikaciji država 'u razvoju' uz frekventnu upotrebu derogatornih termina – *slabe* ili *ranjive države*, *promašene države* – ali sa ciljem da se kroz razvoj i proces tranzicije 'poprave', dovedu u optimalno stanje. Istovremeno je u ovakvoj lingvističkoj 'klasifikaciji' grupacija razvijenih i donatorskih država predvođena međunarodnim ekspertima i organizacijama obeležena pozitivnim označiteljima kao što su *resursi*, *znanje*, *ekspertiza*. Sa druge strane je pozitivna konotacija razvojne pomoći, uloge nosilaca razvojne pomoći i upotreba podsticajnog vokabulara *saradnja*, *osnaživanje*, *jačanje kapaciteta*, *transfer znanja*, pa tako i zamena prvobitne terminologije *razvijena* i *nerazvijena*, tj. *država u razvoju* ili *donatorska država* i *država primalac ili korisnik* pojmovima *partnerstvo*, *partneri*. Istovremeno 'donator' kao izvor razvoja podrazumeva zapadnu kapitalističku državu (ili organizaciju koju takva država podržava), pa tako čitav narativ razvoja i razvojne pomoći za ishodište ima poziciju donatora, a međunarodnu zajednicu poistovećuje sa zapadnom, liberalnom demokratijom.¹⁷ Nakon temeljne tekstualne analize zvanične dokumentacije iz domena razvojne pomoći i međunarodne saradnje, ustanovljava da jezik ovde ne samo da odražava odnose moći, već se koristi i kao oruđe moći praktikovane kroz paralelno uključivanje i isključenje iz 'međunarodne zajednice' (Kaczmarska 2016).

6. ZAKLJUČAK

Kako je Kozelek o neologizmima ranije zaključio: „U onoj meri u kojoj ovakvi koncepti, po definiciji, ne mogu biti testirani u odnosu na prošlo iskustvo, utoliko su lakše prisvojeni od strane ideologija”. Održivost i razvoj predstavljaju pojmove koji su doživeli *plastifikaciju*, pretvoreni su u plastične reči (*plastic words*, Poerksen 1995). Kako Perksen kaže, ovo nisu nove reči, ali je način njihove upotrebe nov; nisu zvučne niti upečatljive, već su reči koje u naše živote ulaze daleko krotkije, tiše, ali postaju

¹⁷ Razvojni angažman Kine i Indije u Africi se, na primer, izostavlja iz opšteg narativa razvojne pomoći upućene ovom kontinentu. Kako Kačmarska zaključuje, očigledan je i slučaj isključenja Rusije i Kine iz podrazumevanog članstva 'međunarodne zajednice'.

zdravorazumske; infiltriraju sve sfere stvarnosti i stvarnost sebi prilagođavaju. Plastične reči, kao reči-migranti, prelaze iz svakodnevnog jezika u jezik nauke ili struke, odakle se zatim u svakodnevni život vraćaju 'oplemenjene' i mitologizovane. U pitanju su koncepti koji se „lako prilagođavaju različitim diskursima, preuzimaju auru autoriteta i jasno pozitivnu konotaciju”, a da prilikom svake nove upotrebe bivaju sve više lišeni konkretnog značenja. Njihova uloga je ideološka, legitimišu i omogućavaju određeni vid društvene ili političke akcije (Stahel and Garreta 2011). Ne doprinose jasnijoj komunikaciji niti razumevanju koncepata, ali se koriste od strane neograničenog broja aktera, često da označe potpuno suprotne sadržaje, a tumače iz konteksta u kontekst prema interesima.

Od transfera iz domena biologije i transformacije metafore u samostalan označitelj u društvenoj sferi, sve do tranzitivizacije pojma, u XXI veku 'razvoj' jednovremeno dostiže najviši nivo konceptualne zamagljenosti i izuzetne proliferacije u svakodnevnom i akademskom jeziku. Mitski i religiozni karakter koncepta doprinose povećanoj toleranciji protivrečnosti koje objedinjuje. Izvesno je da je 'razvoj' jedna od najboljih ilustracija plastične reči: isprazan termin koji se zaodenuo akademskim velom i političkim ili ideološkim autoritetom, dok iz navedenih primera jasno vidimo da svaki njegov 'povratak' u jezik biva obeležen novim obesmišljavanjem i nestankom jasnoće. Ipak, 'razvoj' opstaje, jer je njegova legitimišuća funkcija previše ideološki dragocena.

LITERATURA

- Dany, Charlotte, and Katja Freistein. 2016. "Global Governance and the Myth of Civil Society Participation". In *Myth and Narrative in International Politics: Interpretive Approaches to the Study of IR*, 229–48.
- Duffield, Mark. 2005. "Getting Savages to Fight the Barbarians: Development, Security and the Colonial Present". *Conflict, Security & Development* 5(2): 141–59.
- Easterly, William. 2006. *The White Man's Burden*. New York: Penguin Books.
- Fassin, Didier. 2012. *Humanitarian Reason*. Berkely, Los Angeles, London: University of California Press.
- Frank, Andre Gunder. 1966. *The Development of Underdevelopment*. New York: Monthly Review Press.
- Hunt, Lynn. 2008. *Inventing Human Rights: A History*. New York: W. W. Norton.
- Kaczmarek, Katarzyna. 2016. "The Powerful Myth of the International Community and the Imperative to Build States". In *Myth and Narrative in International Politics: Interpretive Approaches to the Study of IR*, 209–28.

- Koselleck, Reinhart. 2004. *Futures Past – on the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press.
- Laqueur, Thomas W. 1989. "Bodies, Details, and the Humanitarian Narrative". In *The New Cultural History*, 176–204.
- Levi-Stros, Klod. 2011. *Rasa i istorija. Rasa i kultura*. Loznica: Karpos.
- Nisbet, Robert A. 1969. *Social Change and History – Aspects of the Western Theory of Development*. New York: Oxford University Press.
- Nussbaum, Martha C. 2011. *Creating Capabilities – The Human Development Approach*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Pieterse, Jan Nederveen. 2010. *Development Theory*. Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.
- Poerksen, Uwe. 1995. *Plastic Words: The Tyranny of Modular Language*. Pennsylvania: The Pennsylvania University Press.
- Richter, Melvin, and Hartmut Lehmann. 1996. *The Meaning of Historical Terms and Concepts*. German Historical Institute.
- Rist, Gilbert. 2002. *Les Mots Du Pouvoir: Sens et Non-Sens de La Rhétorique Internationale*. Les nouveaux cahiers de l'Institut universitaire d'études du développement.
- . 2007. "Development as a Buzzword". *Development in Practice* 17(4-5): 485–91.
- . 2008. *The History of Development – from Western Origins to Global Faith*. Third Edit. London: Zed Books.
- Rivero, Oswaldo de. 2010. *The Myth of Development*. London: Zed Books.
- Russel-Bitting, Alexandra. 2000. "Neologisms in International Development". *Translation Journal* (4).
- Sachs, Wolfgang (ed.). 2010. *The Development Dictionary*. London: Zed Books.
- Sen, Amartya. 2000. *Development as Freedom*. New York: Alfred A. Knopf.
- Stahel, Andri W. and Cendra, Jaume Garreta. 2011. "Desarrollo sostenible: ¿Sabemos de qué estamos hablando? Algunos criterios para un uso consistente del término sostenibilidad aplicado al desarrollo a partir de una perspectiva sistémica". *Revista internacional de sostenibilidad, tecnología y humanismo*. 7: 37–57.
- Tvedt, Terje. 2002. *Verdensbilder og selvbilder*. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 2016. *Norske tenkemåter*. Oslo: Aschehoug.
- Veltmeyer, Henry. 2005. "Development and Globalization as Imperialism". *Canadian Journal of Development Studies/Revue canadienne d'études du développement* 26(1): 89–106. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02255189.2005.9669027>

- Wilson, Kalpana. 2011. "Race, Gender and Neoliberalism: Changing Visual Representations in Development". *Third World Quarterly* 32(2): 315–31.
- . 2017. "Worlds beyond the Political? Post-Development Approaches in Practices of Transnational Solidarity Activism". *Third World Quarterly*.

SUMMARY

THE CONCEPT OF DEVELOPMENT AND (MIS)USE OF A METAPHOR:
FROM THE WHITE MAN'S BURDEN TO THE GOAL
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The paper examines the concept of development as a neologism, a non-empirical and unstable preconception and traces the beginnings of the contemporary understanding of development starting with the process of transfer from the domain of biology into the social sphere. Through the transformation of the metaphor into an independent signifier in the domain of social sciences to the transitivity of the concept attained under the influence of Enlightenment, 'development' in the XX century acquires proportions of a myth and a religious quality. The myth of development, as closely connected to the discursive construction of international community, modernity and inevitability of progress, is defined by its purpose, not its content: it legitimizes hierarchy and intervention. Although reduced to an oxymoron 'sustainable development', deprived of meaning, it perseveres as ideologically useful and adaptable from one context to the next.

KEY WORDS: development, myth of development, colonialism, humanitarianism, social evolutionism, post-development theory.